

תּוֹרַת אֱמֶן וּשְׂאֵלַת טוֹמַאֲתָן; עַל טוֹמַאֲתַת הַיּוֹלְדַת בַּקְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל בִּישְׂרָאֵל

אַסְתֵּר יַפֵּה

נִשּׁוֹת קְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל הָיוּ פּוֹרְשׁוֹת מֵאִישִׁיּוֹן אֶל 'בֵּית הַטּוֹמַאָה' בַּמִּשְׁךְ אַרְבַּעִים יוֹם לְאַחַר לֵידַת בֵּן וּשְׁמוֹנִים יוֹם לְאַחַר לֵידַת בַּת. מֵה עֲלִיָּהן לַעֲשׂוֹת עִם עֲלִיַּת הַקְּהִילָה לְאַרְצָ? הָאֵם עֲלִיָּהן לְנִטּוֹשׁ תּוֹרַת אֱמוֹתֵיהֶן? בֵּין דִּילְמוֹת מַעֲשִׂיּוֹת לְשְׂאֵלוֹת עַקְרוֹנִיּוֹת זֶהוּתִיּוֹת

קְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל הִיא קְהִילָה יְהוּדִית עֲתִיקָה שְׁמוּצָאָה בְּאַתִּיּוּפִיָּה. עַל פִּי הַמַּסּוֹרַת, הַקְּהִילָה הִגִּיעָה לְאַתִּיּוּפִיָּה בְּתַקּוּפַת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן. יֵשׁ הַמִּיּיחָסִים אוֹתָהּ לְשֶׁבֶט דָּן, שְׂגִלָה לְאַתִּיּוּפִיָּה בְּגִלוֹת עֶשְׂרֵת הַשְּׁבֻטִים, וְיֵשׁ הַמִּיּיחָסִים אוֹתָהּ לְצִאֲצִאי שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ וּמַלְכַת שֶׁבַא.

אֵת קְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל הִנְהִיגוּ קָסִים, כּוֹהֲנֵי דַת. בֵּין מַסּוֹרַת הַקָּסִים לְמַסּוֹרַת הַרְבֵּנִית שְׁנוּהַגְת הַיּוֹם בְּשֶׂאֵר עִם יִשְׂרָאֵל יֵשׁ הַבְּדִלִים נִיכְרִים, שֶׁכֵּן הַקְּהִילָה הִתְנַתְּקָה מִשְׂאֵר הָעַם בְּתַקּוּפַת בֵּית הַמֶּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן, לְפָנֵי שֶׁהִתְפַּתְּחָה הַתּוֹרָה שֶׁבַעֵל פֶּה. מַסּוֹרַת הַקָּסִים עֲבָרָה מְדוּר לְדוּר, וְכֵךְ הִיא מִמְשִׁיכָה גַם בְּדוּר שְׁלֵנוּ. אִין הִיא מְכִירָה בַּהֲבַדֵּל בֵּין תּוֹרָה שֶׁבַכְתָּב וְתּוֹרָה שֶׁבַעֵל-פֶּה, כְּלוּמֵר הִיא רוֹאָה בַּעֲצָמָה מַסּוֹרַת פְּרִשְׁנִית הַצְּמוּדָה לְתּוֹרָה שֶׁבַכְתָּב. הַהֲבַדֵּלִים נוֹגְעִים בְּתַחֲוּמִים רַבִּים, וּבֵהֶם תַּחֲוּמִים כְּבָדִי מִשְׁקַל, כְּגוֹן שֶׁבַת, כִּשְׁרוֹת וְטַהֲרַת הַמִּשְׁפָּחָה.

כִּיּוֹם, עִם הַחִיבוּר הַמְּחוּדָשׁ בֵּין קְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל לְשֶׂאֵר הָעַם, עוֹלוֹת שְׂאֵלוֹת רְבוֹת סְבִיב הַנוֹשְׂאִים הַלָּלוּ. הָאֵם עַל קְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל לְהַמְשִׁיךְ לְנַהוּג כַּמַּסּוֹרַת אֲבוֹתֵם, אוֹ שְׂמָא עֲלֵיהֶם לְקַבֵּל אֶת הַהֲלָכָה הַרְבֵּנִית הַנּוֹהַגַת הַיּוֹם?

א. טוֹמַאֲתַת הַיּוֹלְדַת בַּקְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל בְּאַתִּיּוּפִיָּה

קְהִילַת בֵּיתָא יִשְׂרָאֵל הִקְפִּידָה מְאֹד בְּכַפְרִיָּה עַל כָּל סוּגֵי הַטּוֹמַאָה, כְּגוֹן מַת, נִידָה, יוֹלְדַת, שֶׁכְּבַת זֹרַע וְכֵן טוֹמַאָה שְׁלֵאֲחַר מִגַּע עִם גּוֹי. בְּזִמְנֵי הַטּוֹמַאָה הָיוּ הַטּוֹמַאִים יוֹצְאִים מִהַכְּפָר לְבֵית הַטּוֹמַאָה! נֶאֱסַר עֲלֵיהֶם לְהֵם לְבוֹא בְּמִגַּע עִם אֲנָשִׁים שְׁלֵא נִטְמְאוּ וְכֵן לְגַעַת בְּכָלִים וּבְתַבְשִׁילִים. בְּסוּף תַּקּוּפַת הַטּוֹמַאָה הָיוּ טוֹבֵלִים בְּמִקּוּר מַיִם וְנִטְהָרִים בְּאַמְצַעוֹת קֶס שֶׁהִתִּיז עֲלֵיהֶם מַיִם שֶׁבֵּהֶם אֶפֶר פְּרָה אֲדוּמָה. עַל שֶׂאֵר הָעַם מְקוּבֵל שְׁלִדְנֵי טוֹמַאָה וְטַהֲרָה אִין רְלוּוֹנְטִיּוֹת כְּאִשֶּׁר בֵּית הַמֶּקְדָּשׁ אֵינוּ קִיִּים מְלַבֵּד בְּטוֹמַאֲתַת הַנִּידָה בַּהֲקִשְׁרֵי שֶׁל

עַז דְּבוּרָה • תּוֹרַת אָמֵן וּשְׂאֵלַת טוֹמַאֲתָן

אישות, בהימנעות כהנים מהיטמאות למת ובהקשרים של עלייה להר הבית; יהודי אתיופיה לעומת זאת המשיכו להקפיד על טהרה כמו בימי המקדש.

נושא טומאת היולדת מופיע בספר ויקרא:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁה כִּי תִזְרִיעַ וַיֵּלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בָּשָׂר עֶרְלָתוֹ. וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדַמֵּי טְהָרָה בְּכָל קֹדֶשׁ לֹא תִגַּע וְאֶל הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד מְלֹאת יְמֵי טְהָרָה. וְאִם נִקְבָּה תֵּלַד וְטָמְאָה שִׁבְעִים כְּנֻדָּתָה וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשִׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל דַּמֵּי טְהָרָה. וּבְמִלֹּאת יְמֵי טְהָרָה לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כִּבְשָׁן בֵּן שְׁנָתוֹ לְעֵלְיָה וּבֵן יוֹנָה אוֹ תוֹר לְחֻטָּאת אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכֹּהֵן. וְהִקְרִיבוּ לְפָנָי ה' וְכִפֵּר עָלֶיהָ וְטְהָרָה מִמֶּקְוֶה דָּמָיָה זֹאת תּוֹרַת הַיֵּלֶדֶת לְזָכָר אוֹ לְנִקְבָּה. וְאִם לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שָׁה וְלִקְחָה שְׁתֵּי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בְנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֵלְיָה וְאֶחָד לְחֻטָּאת וְכִפֵּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטְהָרָה (ויקרא יב, א-ח).

על שבעת ימי טומאת הלידה שלאחר לידת בן, שהם כטומאת הנידה, ושבועיים של ימי טומאת הלידה שלאחר לידת בת, נוסף עוד פרק זמן של "ימי טהרה" של היולדת: בהולדת זכר אלו הם שלושים ושלושה ימים נוספים, ובהולדת נקבה - שישים ושישה ימים. לפי מסורת חז"ל, בימים אלו אסור ליולדת לגעת בקודש ולהגיע למקדש, אולם היא אינה אסורה על בעלה.

באשר לטומאת הלידה בשבעת הימים הראשונים בהולדת זכר או במשך השבועיים שלאחר הולדת הנקבה, נשמר פשט הכתובים בהלכה הרווחת. אולם מאז חרב בית המקדש כולנו נחשבים טמאים, והאיסור לגעת בקודש ולהגיע למקדש כבר אינו רלוונטי, ועל כן אין לטומאת זו כל משמעות מעשית לרוב נשות ישראל. ואולם מכיוון שקהילת ביתא ישראל גלתה לפני חורבן הבית, נשותיה מעולם לא הפסיקו להקפיד על ימים אלו, ובאותם ימים הן פרשו מבעליהן ומקהילותיהן.

במאמרו "מנהג יהודי אתיופיה בדין טהרת יולדת" מסביר ד"ר יוסי זיו שהשוני במנהג נובע משאלה פרשנית המתבטאת גם במסורת הקריאה והניקוד של המילה טהרה.¹ לפי חז"ל, פירוש הכתוב 'ושלושים יום ושלושת ימים תשב בדמי טהרה' הוא שהדמים בימים אלו טהורים, ולכן האישה אינה אסורה על בעלה אלא רק מורחקת מהקודש. לעומת זאת לפי מסורת ביתא ישראל הכוונה במילה **טהרה** היא לתהליך טהרת האישה, ולכן הדמים אינם טהורים, והיא אסורה הן על בעלה והן על מגע בקודש והגעה למקדש עד שיסתיימו ימי הטהרות.

על כן לפי חז"ל, היולדת טמאה טומאת נידה במשך שבעה ימים לאחר לידת בן ובמשך ארבעה עשר ימים לאחר לידת בת, ולאחר מכן גם אם היא רואה דם, דמיה טהורים והיא

1 יוסי זיו, "מנהג יהודי אתיופיה בדין טהרת יולדת", דף שבועי 490, הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס, פרשת תזריע תשס"ג, עמ' 2: <https://www.biu.ac.il/JH/Parasha/tazria/pziv.pdf>.

עַל דְּבוּרָה • תּוֹרַת אֱמֵן וּשְׁאֵלַת טוֹמַאֲתָן

מותרת לבעלה, אך מורחקת ממגע עם הקודש ונאסרת עליה הגעה למקדש במשך שלושים ושלושה או שישים ושישה ימים נוספים. ואילו לפי מסורת ביתא ישראל, ההבדל היחיד בין שבעת הימים הראשונים או ארבעה עשר הימים הראשונים לבין שלושים ושלושה או שישים ושישה הימים הנוספים נוגע לסוג הטומאה: בימים הראשונים מדובר בטומאת הנידה, ובנוספים מדובר בטומאת היולדת, אולם אין הבדל מעשי בין ימים אלו.

ב. המנהג

כאמור, על פי מסורת ביתא ישראל, תקופת הטומאה לאחר הלידה מתחלקת לשניים: השבוע או השבועיים שלאחר הלידה ושלושים ושלושה או שישים ושישה ימים נוספים. מכיוון שבחלק הראשון הטומאה נחשבת חמורה יותר, הייתה הפרדה בתוך 'בית הטומאה'. מייד אחרי לידתן שכנו בו הנשים עם הנשים הנידות, ולאחר מלאת השבוע או השבועיים, כאשר פחתה טומאתן, הן היו טובלות בנהר עם התינוק ועוברות לחלק השני של הבית לשלושים ושלושה או שישים ושישה ימים נוספים. ביום האחרון היו הנשים צמות כדי לכפר על חטאה של חוה, שאכלה שלא בקדושה בכל התקופה הזאת, וכן כדי לכפר על אמירות שליליות שנאמרו בזמן הלידה.² בערב הייתה האישה טובלת שוב בנהר, ולאחר הטבילה הייתה מגיעה לפתח בית הכנסת (ויש אומרים לביתה)³ ובידה ארבעים או שמונים עלי אזור, על פי הפסוק "תַּחֲטְאֵנִי בְּאֵזוֹב וְאֶטְהַר וּמְשַׁלֵּג אֶלְבִּינִי" (תהלים נא, ט).⁴ הקס היה מכה בעדינות בעלים על גופה מהראש ועד הרגליים ומטהר אותה במים שבהם היה אפר פרה אדומה,⁵ וכן מברך על הלחם - תחליף לקורבן היולדת - בזמן קריאת תפילה מספר ה'אראדת'.⁶

ג. המנהג כיום: מגוון דעות

כאמור, באתיופיה נהגו הנשים הטמאות אחרי הלידה וכן הנשים הנידות לצאת אל מחוץ למחנה עד שיוכלו להיטהר. במציאות החיים במדינת ישראל כיום מנהג זה אינו מתאפשר. איננו חיים בכפרים, אין בקתות נפרדות מחוץ למקומות יישוב שבהן אפשר לחיות באותם ימים, ואף לא עולה על הדעת שנשים יפרשו מהמשפחה וממקום העבודה שלהן לשבוע בכל חודש.⁷

2 הקס רועי טמניו, שיחה טלפונית מיום 2 באפריל 2020.

3 הרב מברהטו סולומון, אור האורייתא, ישראל 2019, עמ' 95.

4 אף שהדברים לא נאמרו מפי הקס, השימוש באזור לטהרה מופיע גם בטהרת המצורע (ויקרא יד, ד) וכן בשני הקשרים סביב פרה אדומה (במדבר יט, ו, יח).

5 סולומון (לעיל, הערה 3), עמ' 95.

6 הרב שרון שלום, מסיני לאתיופיה, ישראל 2012, עמ' 256. על פי הקס רועי טמניו, משמעות המילה 'אראדת' היא עזרה. ספר זה מיוחס לשבעים הזקנים מימי משה רבנו וכן לאלדר ומידד, והוא כולל פסוקים על טומאה וטהרה ופסוקים מספר תהלים.

7 זאת בלי להביא בחשבון את שבעת הימים הנקיים.

עַז דְּבִנְיָה • תּוֹרַת אֶמֶן וּשְׁאֵלַת טוֹמַאטָן

מתעוררת אפוא שאלה עקרונית, ובעקבותיה - שאלה מעשית: האם על נשות ביתא ישראל לנטוש את מנהגן, כלומר להפסיק להקפיד על שלושים ושלושה הימים הנוספים או שישים ושישה הימים הנוספים ולאמץ את מנהגן של שאר נשות ישראל, או שיש טעם שימשיכו לשמור על מסורתן? ואם יש טעם לשמירה על מסורת זו, כיצד עליהן לנהוג במציאות החיים הנוכחית?

הקס רועי טמניו ידוע בתור הקס הצעיר ביותר בארץ. דודו היה קס ומנהיג קהילה בחדרה, ורועי היה תלמיד שלו. דודו נפטר במפתיע כאשר רועי היה בן 18, וכך ירש את הנהגת הקהילה למרות גילו הצעיר. כאמור, מסורת הקסים היא מסורת שעוברת מדור לדור ונצמדת לתורה שבכתב ואינה מסורת הנלמדת בבית מדרש בלימוד הלכה מקיף. לכן הוא הוכשר לקס בשל היותו התלמיד המובהק של הקס הקודם שנחל ממנו את המסורת.

לדעתנו, אסור לחלוטין לנשות ביתא ישראל לוותר על המנהג הזה בארץ.⁸ הוא ממליץ שהיולדת תשב בחדרה לבד ולא תצא ממנו חוץ מלמקלחת ולשירותים. לדבריו, המשפחה צריכה לדאוג לה לאוכל ולהביאו לחדרה. מכיוון שבני המשפחה חיים איתה באותו בית, גם עליהם נאסר להגיע לבית כנסת, הנחשב מקדש מעט, בשל הפסוק 'ואל המקדש לא תבוא'.

ישנם זוגות המגיעים להתיעץ עם הקס רועי טמניו. כאשר הם מבטאים את הקרע שהם נתונים בו בין המסורת הזאת לבין ההלכה הנהוגה בארץ הוא אומר להם שהעניין מסור לבחירתם, אך למעשה אין הוא מתיר להם לוותר על מסורת העדה. מול דעתו של הקס רועי טמניו, המשקף את מסורת העדה כשלעצמה, אבקש להציג את התייחסותיהם של שלושה רבנים מהעדה, שאינם קסים, למנהג טומאת היולדת היום מנקודת מבט הלכתית.

הרב שרון שלום עלה לארץ מאתיופיה בשנת 1981 בהיותו בן 8 במבצע אחים. הוא למד בכולל ישיבת הר עציון והוסמך לרבנות וכן לכהן כרב שכונה. כיום הוא רב קהילה אשכנזית בקריית גת, מרצה באוניברסיטת בר-אילן וראש הקתדרה ללימודי יהדות אתיופיה בקריה האקדמית אונו. בספרו 'מסיני לאתיופיה' מוסברים מנהגי הקהילה, ובו הוא פוסק לבני הקהילה כיצד נכון שיתנהלו בימינו בארץ.

הרב שלום מעודד את הקהילה להמשיך במנהגיה ובמסורותיה במגוון תחומים ורואה בהן את המסורת היהודית המקראית הקדומה, שלפני ההשפעות ההיסטוריות שגרמו למעבר אל המסורת התלמודית.⁹ הוא מתנגד לנטישת המסורות הקדומות של הקסים לטובת ההלכה הרבנית המקובלת היום. גם בנושא טומאת היולדת הוא קובע בספרו שנשות הקהילה רשאיות להמשיך את המנהג, מכיוון שעל פי המסורת של ביתא ישראל דיני טומאה וטהרה לא פסקו לאחר חורבן הבית.¹⁰ עם זה, הוא מתייחס למגבלות המציאות כיום בישראל, שאינן

8 אציין כי הוא מאמין שעוד עתיד להתגלות שזהו המנהג הנכון, ואז ינהגו כך אף שאר נשות ישראל, משום שהדבר אסור מן התורה.

9 שלום (לעיל, הערה 6), עמ' 60.

10 שם, עמ' 257.

מאפשרות פרישה מוחלטת מהבית. לכן הוא מציע שבני הזוג יישנו במיטות נפרדות או אף בחדרים נפרדים בזמן טומאת האישה. על כל פנים, הוא מתנה את המשך קיומם של המנהגים בשלום בית.

גישתו קרובה לגישה של הקס רועי טמניו. הוא נותן תוקף מלא למסורת ואף מאמין שהיא המסורת הקרובה ביותר למקור. על כן לדעתו נשות הקהילה רשאיות להמשיך במנהג. אולם שלא כמו הקס רועי טמניו, לדעת הרב שרון שלום, אי-רצון לקיים את המנהג הזה וכן אי-הסכמה בין בני הזוג גוברים על ערך המנהג. נראה שהרב שרון שלום רואה במסורת ביתא ישראל מנהגים לגיטימיים ונאמנים למקור, אך לא איסורי דאורייתא מובהקים, שחובה לשמור עליהם מעיקר הדין.

הרב יצחק הדנה, רב קהילה בבית שמש, הוא בנו של הליקה כהנת (קס בעל סמכות עליונה) הדנה תקווה ואח של הרב יוסף הדנה, שכיהן כרב הראשי ליהודי אתיופיה בישראל. בשיחתי עימו שמעתי שהוא רואה ערך בשמירת הרחקות, כגון שינה נפרדת, במשך שלושים ושלושה או שישים ושישה ימים נוספים ובעריכת טקס טהרה על ידי קס לציון סוף ימי הטומאה. עם זה שלא כדעתם של הקס רועי טמניו והרב שרון שלום, הוא אינו רואה טעם בפרישת האישה מן המשפחה היום, גם אילו היה הדבר מתאפשר, שכן באתיופיה הקהילות הקפידו על טומאה ואף ערכו טקסי טהרה שבהם השתמשו באפר פרה אדומה ומים חיים, ואילו כאן כולנו נחשבים טמאי מתים, ולפיכך אין חשש שהאישה תטמא את משפחתה. לכן לדעתו אל לה לפרוש מן הבית בתקופה זו.

הקס רועי טמניו קבע שאל לה לאישה לטמא את בני משפחתה ולמנוע מהם להגיע לקודש, ולא התייחס לכך שכאן כולנו בחזקת טמאי מתים בכל מקרה. גם הרב שרון שלום מעודד את המשך קיום המנהגים הקשורים לטומאה וטהרה מכיוון שמבחינת תפיסת העדה ההקפדה על טומאה וטהרה לא פסקה, אך גם הוא אינו מתייחס לשאלה אם רלוונטי להמשיך להקפיד על ההימנעות מטומאה בבית בשעה שממילא כל החברה בחוץ נחשבת טמאה.

נקודת מבטו של הרב יצחק הדנה שונה מדעתם, והיא ייחודית במורכבותה: הוא מעריך את חשיבותה של המסורת ועם זה מתחשב בקושי להמשיך ולקיים את המנהג, וכן הוא מכיר בשינוי הכרוך במעבר מקהילה שהקפידה על טומאה וטהרה לחברה שאינה מקפידה על כך. מדבריו עולה שמעבר לנקודת המבט הרבנית, גם מנקודת המבט של מסורת ביתא ישראל, המצב בארץ שונה מן המצב באתיופיה, שכן כאן הכול בחזקת טמאי מתים.

הרב מברהטו סולומון עלה לארץ מאתיופיה בשנת 1983 בהיותו בן 16. הוא למד בישיבת הר עציון, הוסמך לרבנות ועוסק בבירור יהדותם של בני העדה האתיופית, בגיור ובהכשרת רבנים מהעדה. בספרו 'אור האורייטא' הוא מסביר את מנהגי יהדות אתיופיה בהקשר של פרשיות השבוע, והוא נדרש שם למצוקתן של נשות הקהילה בעניין טומאת היולדת. הרב סולומון מתאר את הרצון לשמר את המנהג הזוכה לעידודם של הקסים ואת המגבלות המציאותיות. הוא ממליץ לבטל את מנהג פרישת האישה בימים הללו ומאמץ את הפסיקה הרבנית המקובלת, האוסרת את האישה על בעלה רק בשבוע הראשון או בשבועיים הראשונים לאחר

עַז דְּבִרָה • תורת אָמן ושאלת טומאתן

הלידה, ומסתמך על דברי הרמב"ם¹¹ והרב עובדיה יוסף¹², הרואים במנהג הפרישה של יהדות אתיופיה טעות שיש לשרשה.¹³ יש לציין שהוא אינו מתנגד להמשיך ולקיים את הטקס שבו הקסים מזים מי נידה על האישה אך גם אינו מעודד זאת.¹⁴ הוא אינו רואה משמעות הלכתית לטקס אלא רואה בו אירוע סמלי בלבד.

שלא כמו הדעות שהובאו לעיל, הרב סולומון מאמץ באופן חד-משמעי את נקודת המבט הרבנית השוללת כל תוקף מהמנהג שנהגו באתיופיה ורואה בה טעות שיש לתקנה. חשוב לציין שהוא משבח את נשות ביתא ישראל ואת כלל הקהילה על השמירה האדוקה של מסורתם, אולם הוא אינו רואה שום לגיטימיות בשימור המסורת הזאת, אפילו לא בצד המסורת ההלכתית. לכן בכל מקום שבו מנהג הקהילה שונה מן ההלכה הוא פוסק באופן חד-משמעי לאמץ את ההלכה.

הרב מנחם ולדמן, רב לקהילותיהם של הממתינים לעלייה באתיופיה המכונה גם 'רב שארית יהודי אתיופיה', כתב ארוכות על נושא זה בספרו 'יהודי אתיופיה ומורשתם'.¹⁵ לדבריו, הפרשנות שטומאת היולדת נוגעת גם בתחום שבינו לבינה ולא רק להרחקות מהקודש כפי שפירשו חז"ל, הופיעה בקרב כיתות בית שני אשר כפרו בדברי חז"ל. לפי זה, המנהג אינו חומרה על גבי ההלכה אלא הנהגה שמקורה חיצוני להלכה הפרושית. הרב ולדמן סוקר בספרו פוסקים רבים המתניחים לקהילות אחרות שנהגו להחמיר ולא לטבול עד סוף היום הארבעים או השמונים לאחר הלידה. בצד פוסקים, ובהם הרמב"ם, שהתנגדו בתוקף למנהג זה וקראו לבטלו בשל מקורו הצדוקי, היו פוסקים שסברו שיש לאפשר לקהילות שנהגו כך להמשיך בזה הלאה. המהרי"ק כתב שהמנהג מבוסס על דבריו של חכם מאיטליה בספר 'תניא רבתי':

אלא יש מקומות שנהגו לנהוג טומאה בכל ימי טוהה, שהם ל"ג לזכר וס"ו לנקבה, וסומכין על פסוק שנאמר: "ושלושים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה" "בכל קדש לא תגע" - זה בעלה, שנאמר "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה". ואפשר שהראשונים שהנהיגו כך בקעה מצאו וגדרו גדר, ועל כיוצא בזה אמר שלמה בחכמתו: "שמע בני מוסר אביך ואל תנטש תורת אמך" (שו"ת מהרי"ק, שורש קמד).¹⁶

לפי זה, למנהג יש מקור הלכתי הנועץ במסורת אחרת של פרשנות לפסוק.

גישתו של הריב"ש שונה:

אם נהגו זה לגדר פרישה, אף על פי שהוא מותר, או מפני נקיות - שבאותן הימים דמים מצויים בהם - ראוי להניחם על מנהגם ואין מתירין אותם בפניהם. אבל אם

11 משנה תורה, הלכות איסורי ביאה יא, טו.

12 הרב עובדיה יוסף, טהרת הבית, ב, יא, ה.

13 סולומון (לעיל, הערה 3), עמ' 96.

14 שם, עמ' 95.

15 הרב מנחם ולדמן, **יהודי אתיופיה ומורשתם: חקרי הלכה**, ישראל 2019, עמ' 169.

16 הדברים מובאים שם.

נהגו כן בטעות מפני שסבורים שאסור מן הדין - ראוי להודיעם שטועים הם, שהוא מנהג שיצא מן הצדוקים על דרך שכתב הרמב"ם (שו"ת ריב"ש, סימן מ)¹⁷.

הריב"ש מבחין בין מי שנוהג כך מפני שהוא מחמיר או מטעמי היגינה לבין מי שנוהג כך בטעות שכן הוא חושב שזהו הדין. הרב ולדמן בוחר לאמץ את הקו הזה ומסכם שמכיוון שברור שקהילת ביתא ישראל לא ראתה במנהג זה החמרה מעבר לעיקר הדין אלא נשענה על מנהג צדוקי שהשתרש, אין מקום להמשיך לנהוג כך.

בשיחתי עם הרב ולדמן הוא הסביר שבאתיזופיה לא היו מקוואות, והנשים טבלו במקורות מים טבעיים כגון בורות מים ונהרות. לפי תפיסת ביתא ישראל, המקוואות שלנו פסולים. מכיוון שההבדלים בין תפיסת הטומאה והטהרה שרווחה באתיזופיה לזו הרווחת כאן גדולים כל כך, הרב ולדמן חושש שאם יינתן פתח לשימור המנהג של טומאת היולדת, יתרחקו נשות הקהילה עוד יותר מלשמור את טהרת המשפחה בארץ בטבילה הלכתית במקווה. על כן הוא מאמץ את גישת ההלכה באופן מוחלט.

ד. דיון

השאלה העקרונית והרחבה שליוותה אותי היא מהי המשמעות שמייחסת ההלכה למסורת של קהילת ביתא ישראל. בחרתי להתמקד בנושא של טומאת היולדת בין היתר משום שחשבת שהמנהג הרווח בקהילת ביתא ישראל בסוגיה זו אינו סותר את ההלכה אלא הוא רק חומרה על גביה. בכוונה תחילה נמנעתי מלדון ביחס ההלכתי כלפי מנהגים או דינים מתנגשים כמו בשאלת השחיטה או הטבילה. העדפתי לבחון כיצד מתייחסים הרבנים למנהג שהוא שונה מהמקובל אך אינו מתעמת עם ההלכה המקובלת עימות חזיתי ולבחון איזה תוקף הם מקנים לו.

תוך כדי העיון בסוגיה הבנתי שמסורתם של בני העדה האתיזופית סותרת את מסורת חז"ל, ובכך נראה שהיא מצטרפת לרוב המנהגים הייחודיים של ביתא ישראל. כנראה אי אפשר לנטרל את הסתירות, ויש לקבל את הפער בין מסורת ביתא ישראל למסורת חז"ל.

בספרו של הרב ולדמן 'מעבר לנהרי כוש' מסופר על חכמי ירושלים ששלחו מכתב ליהודי אתיזופיה בשנת 1855 כדי לבדוק את נכונותה של קהילת ביתא ישראל לשנות את מנהגיה ולאמץ את המסורת ההלכתית.¹⁸ יהודי אתיזופיה השיבו בשאלה: האם יסכימו יהודי ירושלים ומצרים לשלוח לאתיזופיה אנשים שילמדו מיהודי אתיזופיה כיצד יש לנהוג?

סיפור זה מצביע על בעייתיות הנושא. אין זו עדה שמסורתה ההלכתית לגיטימית אך שונה מעט מהמקובל בעולם ההלכתי. גם לא מדובר בקבוצת יהודים שנותקה מכל מסורת יהודית

17 הדברים מובאים שם, עמ' 171.

18 הרב מנחם ולדמן, **מעבר לנהרי כוש: יהודי אתיזופיה והעם היהודי**, תל אביב 1989, עמ' 125-128.

עַז דְּבִרָה • תּוֹרַת אֶמֶן וּשְׂאֵלַת טוֹמַאֲתָן

והגיעה השעה לקרבה. מדובר בקהילה יהודית בעלת מסורת עתיקה שונה, מסורת המעוגנת בפסוקים שנשמרה ועברה מדור לדור במשך אלפי שנים.

אל הנושא הזה הגעתי בעקבות שני מקרים שונים של חברות לאחר לידת בת: חברתי ילדה בת ורצתה לשמור על המסורת של ביתא ישראל ולקיים את שמונים היום בצורה כלשהי. היא התייעצה עם רב שלא מהעדה, והוא צחק ואמר שהמנהג הזה כבר אינו רלוונטי ואין טעם לשמור עליו. החברה נפגעה מתגובתו המזלזלת.

לעומת הסיפור הזה בחרה חברה אחרת שלי, שאף היא ילדה בת, בחירה הפוכה. היא לא ניסתה לשמר את מנהג העדה אלא ביקשה להסתפק במה שדורשת ההלכה. ואולם הוריה לא הסכימו שהיא תיכנס לביתם עד שיעברו שמונים היום וייערך הטקס. כלומר, היא נאלצה להתעמת עם משפחתה סביב הכרעה זו.

שני המקרים המנוגדים האלו עוררו בי אי-נוחות. העיון בסוגיה עדיין אינו מקל עליי. כיצד אפשר לכוון אישה לנטוש את תורת אמה? כיצד אפשר לומר לה שהמסורת שעברה אליה מדורות של סבתות כבר אינה רלוונטית? ומנגד, כיצד תעמוד בת לעדה של ביתא ישראל המאמצת את המערכת ההלכתית במלואה נוכח משפחתה האוחזת מערכת מנהגים שונה? לדעתי, הנושא הזה אינו מתמצה בשאלה הקונקרטי של כיבוד הורים בלבד. לפנינו מסורת קדומה התובעת התייחסות ומקום.

הרב שרון שלום מעדיף לשמר את המנהגים שנהגו באתיופיה על אימוץ ההלכה הרבנית. גישתו מייחסת משקל כבד למסורת המועברת מאב לבן, או במקרה הזה - מאם לבת. אולם גם הוא מתנה את הדבר בשלום בית; כלומר אף הוא מכיר בכך שהמערכת הזאת אינה יכולה להישמר במלואה במציאות הנוכחית. מה יעשו אפוא זוגות שאחד מהם הוא בן לעדה והאחר לא? וכיצד ינהגו שני בני זוג שמוצאם בעדה, אבל אחד מהם מעוניין לנהוג על פי ההלכה הנהוגה כאן? האם צעירי העדה המתחנכים בישיבות ובמדרשות ולומדים את ההלכה הרבנית יניחו לתלמודם ללא גיבוי רבני וינהגו לפי מסורת אבותיהם בנושאים מהותיים כל כך?

הגישה הנגדית, שנוקטים רובם המוחלט של הרבנים, טוענת שיש להעדיף את ההלכה הרבנית מהמנהגים המסורתיים שהיו נהוגים באתיופיה. לפי גישה זו, אפשר להשאיר מהמסורת את סממני הברכות, התפילות והטקסים בלבד. גישה זו דורשת מאנשים לעבור על דברים שנתפסים בעיניהם כאסורים, כגון לקיים יחסי אישות בתקופה של טומאה, ושוללת את המסורת שהועברה אליהם מאבותיהם ומאמותיהם. המסר שהם מקבלים מכך הוא שהמסורת שהגיעה אליהם מן הדורות הקודמים אינה חוליה משרשרת התורה מסיני אלא בטעות יסודה.

אני תוהה כיצד משפיעה המורכבות הזאת על הזהות הדתית והיהודית של צעירי ביתא ישראל הנאלצים לחיות בשני העולמות ומקווה שתמצא דרך לאפשר את השתלבותם חזרה בכלל ישראל, להכיר במסורתם העתיקה ולרחוש הערכה כלפיה.